

Tapu ke Fakamafola 'o a'u ki he 5 hengihengi, 'aho 8 'o Fepueli 2022

Kamata'i 'o ha fakatotolo lahi fekau'aki mo e ngaahi uesia mei he COVID-19 'i Aotearoa

Kuo kamata'i he 'ahó ni 'e he Te Herenga Waka—'Univēsi Vikatolia 'o Uelingatoni (Victoria University of Wellington) ha fakatotolo 'oku fakahoko ki he kotoa 'o e fonuá ke vakai'i 'aki 'a e anga hono uesia 'e he COVID-19 'a e kakai 'o Aotearoa Nu'u Silá ni. '

Ko e fakatotolo ki he "Ngaahi Uesia mei he COVID-19 'i Aotearoa ("Impacts of COVID-19 in Aotearoa)—Ngā Kawekawe o Mate Korona", 'a ia 'oku fakapa'anga 'e he Potungāue Mo'ui (Ministry of Health), 'oku fakataumu'a ia ke savea'i 'a e kakai ta'u 16 mo lahi haké ne nau ma'u 'a e COVID-19, pe ngalingali ne ma'ú, kimu'a 'i he 'aho 1 'o Tisema 2021.

'Oku meimei ko e kakai 'e toko 9,000 'oku nau 'atā ke kau ki he fakatotoló pea 'e 'oatu ha tohi 'i he meilí pe ha tohi 'i he telefoni to'oto'ó (text), 'i he uike 'e ua ka hokó, 'o fakaafe'i atu kinautolu ke nau fakafonu mai 'a e ngaahi savea faka'ilekitulonikí 'o fekau'aki mo 'enau ngaahi a'usia (experiences) 'i he ma'u 'o e COVID-19 pea mo e ngaahi tokoni ne nau ma'u atu mei he ngaahi sēvesi ki he tauhi 'o e mo'ui lelei. (23-01-2022 11:57)

'Oku taki 'a Dr Lynne Russell 'i he fakatotoló (Ngāti Kahungunu, Rangitāne, Kāi Tahu, Ngāti Porou) pea mo Dr Mona Jeffreys, ko e taki 'o e timi 'o e kau fakatotolo mei he ngaahi mala'e kehekehe, ka e tokolahi pē mei he Te Hikuwai Rangahau Hauora—Health Services Research Centre 'a e 'Univēsití. 'Oku taki 'e Dr Marianna Churchward (Lotofaga, Faleasiu, Samoa) 'a e va'a Pasifiki 'o e fakatotoló.

"'Oku mau fiema'u 'a e kakai tokolahi taha 'e ala lavá ke kau mai ki he ngaahi saveá ke mau malava ai 'o mahino'i 'enau ngaahi a'usia mei he COVID-19 pea mo vakai'i 'a e 'aonga 'o e ngaahi sēvesi ne nau ma'u atú," koe lea ia 'a Dr Russell.

'E fakahoko foki ko e konga 'o e fakatotoló ha ngaahi faka'eke'eke mo e kakai ne nau puke 'i he COVID-19 pea kuo nau sai.

Ko e ngaahi 'ilo 'e ma'u mei he fakatotoló 'e ngāue'aki ia ki hano 'oatu 'o ha ngaahi fokotu'u (recommendations) ki he Potungāue Mo'ui ki ha founga ke toe lelei ange ai 'a hono tokoni'i 'o e kakai 'oku nau ma'u 'a e COVID-19 mo fakalelei'i 'a e ngaahi sēvesi ki he mo'ui lelei 'i he kaha'ú.

Ko e ngaahi fehu'i 'i he saveá 'a ia 'oku fakaafe'i atu 'a kinautolu 'oku kau maí ke nau talí, 'oku fakatefito ia 'i he ngaahi 'elia 'e fā:

- tokoni ne nau ma'u atú (mo ia ne nau sai'ia ke ma'u atú) 'i he 'uluaki taimi ne nau ma'u ai 'a e COVID-19 mei honau sivi, pea mo e anga hono uesia kinautolu mo honau fāmilí (whānau) 'e he tu'unga koiá
- 'enau a'usia 'i he hili 'enau ma'u 'a e COVID-19 mo e lelei 'o e ngaahi sēvesi ki he mo'ui lelei ne nau 'atā ki ai

- ngaahi fakamole fakapa'anga 'o e COVID-19 kiate kinautolu mo honau fāmilí, pea mo ha taha (kapau na'e 'i ai ha taha) ne tokoni ki honau tauhí
- COVID Lōloá mo e ngaahi faka'ilonga 'o e puké 'a ia 'oku kei hokohoko atu pē 'ene uesia 'enau mo'ui lelei 'o laka hake 'i he 'uluaki māhina ne nau ma'u ai 'a e vailasí.

Na'e pehe 'e Dr Russell ko e ngaahi uesia 'o e COVID-19 'i he ngaahi komiunitī Māori, Pasifiki mo e kau faingata'a'ia (whānau hauā, disabled communities) ko ha tafa'aki tefito ia 'o e fakatotoló.

Ko Jenene Crossan, ko e tokotaha fika 37 ia na'e ma'u 'e he COVID-19 'i Aotearoa, kuo kau ia 'i he ni'ihī ne nau 'osi fakamo'oni ke kau mai ki he fakatotoló, pea ko e taha ia 'i he toko fā ne nau ma'u 'a e COVID-19 'oku nau fale'i ki he timi fakatotoló.

Na'e sivi 'a Jenene pea ne ma'u 'a e COVID-19 'i he ta'u 2020 pea talu mei ai mo 'ene kei mo'ua pē 'i he ngaahi faka'ilonga 'o e COVID Lōloá. 'Okú ne fakalotolahi kiate kinautolu kuo nau ma'u 'a e COVID-19 ke nau kau mai ki he fakatotoló.

"Ko e lahi ange 'etau ngāue fakataha ki hono mahino'i 'a e anga hono uesia 'e he vailasí 'a hotau kakaí, ko e lelei ange ia 'a e lava ketau tokoni'i mo malu'i 'etau fānau mo hotau fāmilí."

Ko e lea haké "'e 'ikai nai ke faingofua ia, ka ko e me'a totonu ia ke faí pea 'okú ou faka'amu 'e hoko 'o lelei ia ma'a kinautolu 'oku nau lotolahi ke nau tu'u hake 'o kau maí," lea 'a Jenene.

'Oku pehe 'e Dr Jeffreys, ko ha fa'ahinga fakamatala pē 'oku 'omai 'e kinautolu 'oku kau mai ki he timi fakatotoló, 'e tauhi ia ke mātu'aki malu 'aupito.

"'Oku mau lave'i pē 'oku 'i ai e kakai 'e ni'ihī te nau manavasi'i nai 'i hono vahevahe mai 'enau ngaahi fakamatalá koe'uhí na'a hoko ia ko ha faka'aluma kiate kinautolu 'i he fekau'aki mo e puke 'i he COVID-19. Na'á ne pehe, "'oku mau loto ke fakapapau'i atu kiate kinautolu 'oku kau maí 'e tauhi ke mātu'aki malu 'aupito honau ngaahi hingoá tukukehe kapau te nau fakangofua mai kemau tuku atu ki tu'a 'a e fakamatala koiá".

Ko e kakai 'oku fie kau maí 'e lava ke ke 'alu ki he <https://covid.aotearoa.com>. Ko e founga 'e tahá, te mou lava 'o telefoni mai ki he 0800 800 581 pe 'imeili ki he covid.aotearoa@vuw.ac.nz.

Ki ha fakamatala lahi ange, fetu'utaki kia [Dr Lynne Russell](mailto:lynne.russell@vuw.ac.nz) 'i he lynne.russell@vuw.ac.nz pe telefoni 022 359 8212, pe kia [Dr Mona Jeffreys](mailto:mona.jeffreys@vuw.ac.nz) 'i he mona.jeffreys@vuw.ac.nz pe telefoni 027 418 7455, pe kia [Dr Marianna Churchward](mailto:marianna.churchward@vuw.ac.nz) 'i he marianna.churchward@vuw.ac.nz pe telefoni 027 727 3870.

'Oku toe ma'u atu foki mo e ngaahi fakamatala 'oku tñaki mai 'e kinautolu 'oku fekau'aki mo e fakatotoló 'i [heni](#).

Ngaahi Fehu'i mo e Tali ki he Fakatotoló (F&T - Q&A)

F: Ko e fakatotolo eni fekau'aki mo e hā?

T: Ko e fakatotolo ki he "Ngaahi Uesia mei he COVID-19 'i Aotearoa ("Impacts of COVID-19 in Aotearoa)—Ngā Kawekawe o Mate Korona", 'oku fakataumu'a ia ke mahino'i 'a e ngaahi hokosia 'a e kakai ne nau ma'u 'a e COVID-19, pe ngalingali ne nau ma'ú. 'Oku fiema'u 'e he kau falatotoló ke nau 'ilo ki he ngaahi uesia 'o e COVID-19 'i he mo'ui lelei mo e tu'unga 'o e mo'ui ola lelei (well-being) 'o e kakai ko ení mo honau ngaahi fāmilí.

Fakatokanga'i ange: "ko e ngalingali ma'u 'e he mahakí", ko ha tokotaha 'oku pehē ne ngalingali 'osi puke ia 'i he COVID, makatu'unga 'i he ngaahi faka'ilongá mo e fetu'utaki mo ha taha 'oku 'ilo'i 'oku lolotoga puke, ka na'e 'ikai fakapapau'i 'eni ia mei hano sivi (koe'uhi pe na'e 'ikai sivi 'a e tokotahá ni pe na'e 'ikai tonu 'a e ola hono sivi 'o pehē 'oku hao mei he vailasí).

F: Ko hai 'e lava ke kau mai?

T: 'E lava ke kau mai ha taha pē 'i Aotearoa Nu'u Silá ni 'oku ta'u 16 mo lahi hake, pea ne 'osi ma'u 'a e COVID-19—pe na'e ngalingali kuo ne ma'u—kimu'a 'i he 'aho 1 'o Tisema 2021. 'Oku kau foki heni 'a e kakai ne nau ma'u 'a e vailasi 'i he kamata 'o e tō 'a e mahaki fakalilifú pe ki muí ni mai, pehē foki ki he kakai ne nau ma'u 'a e COVID-19 'i tu'apule'anga kimu'a pea nau toki foki mai ki Aotearoa Nu'u Silá ni.

F: 'E anga fēfē ha'aku kau ki ai?

T: Ko e kakai 'oku tali kenau kau mai te nau lava pē 'o fakakakato 'a e ngaahi saveá 'i he <https://covid.aotearoa.com>. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi savea 'e fā: ko e ni'ihi 'oku kau mai 'e lava ke nau fakakakato 'a e lahi taha 'o e ngaahi savea tenau ala lavá pe ko 'enu fakakakato pē 'a e ngaahi savea 'oku kaunga kiate kinautolu. Ko kinautolu 'oku fie kau mai 'e lava foki ke nau telefoni mai ki he 0800 800 581 pe 'imeili mai ki he covid.aotearoa@vuw.ac.nz.

F: Ko e hā e me'a 'e hoko ki he ngaahi fakamatala 'a kinautolu 'oku kau mai?

T: Ko e ngaahi fakamatala 'oku tñaki mei he ni'ihi 'oku kau mai 'e tauhi ia ke malu. Ko e kau mēmipa pē 'o e timi fakatotoló te nau lava 'o 'atā ki he ngaahi fakamatalá. 'E 'ikai lava ke 'ilo'i ha taha na'e kau mai mei he ola 'o e fakatotoló, tukukehe 'o kapau ne 'osi fakangofua mai 'e he tokotaha ko iá ke tuku atu ki tu'a 'a 'ene ngaahi fakamatalá.

F: 'E ngāue'aki 'a e ngaahi ola 'o e fakatotoló ki he hā?

T: 'E ngāue'aki 'a e ngaahi olá ke 'oatu 'aki ha ngaahi fokotu'u ki he Potungāue Mo'ui ki ha founa ke 'ai ke toe lelei ange 'ene tokonia e kakai 'oku nau ma'u 'a e COVID-19.

F: Ko hai 'oku ne fakapa'anga 'a e fakatotoló?

A: 'Oku fakapa'anga 'a e fakatotoló e he Potungāue Mo'ui. Ko e pa'anga \$1.2 miliona, 'i he māhina 'e 12, kuo 'osi tuku atu ki he Te Herenga Waka—'Univēsi Vikatolia 'i Uelingatoni ki he fakatotoló. Ko e Te Hikuwai Rangahau Hauora—Health Services Research Centre, 'i he tafa'aki 'a e 'Univēsi ki he Te Wāhanga Tātai Hauora—Faculty of Health, 'oku ne tataki 'a e fakatotoló.

Tuku atu 'e he Te Herenga Waka—'Univēsi Vikatolia 'i Uelingatoni tokotaha fale'i mā'olunga—fakamatala fai ongoongo Jessica Wilson: jessica.m.wilson@vuw.ac.nz or 021 837 742

Muimui'i e 'Univēsi 'i he [Facebook](#), [Instagram](#), [LinkedIn](#) mo e [Twitter](#)

University name: The University's full name is Te Herenga Waka—Victoria University of Wellington. Where space constraints require our name to be abbreviated, please retain the word 'Wellington' to ensure our location is clear to readers.

**CAPITAL THINKING.
GLOBALLY MINDED.**
MAI I TE IHO KI TE PAE